

KİTAP TANITIMI

Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük*, Kapı Yayınları 441, Temel Eserler 7, 1. Basım: Kasım 2014, 1415 s.

1968’de İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olan Ahmet Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Filolojisi Kürsüsünde hazırladığı *Muhammed Bin Hamza’nın Kur’an Tercümesi: Giriş ve Metin, Sözlük Üzerinde İnceleme ve Sözlük I-II* adlı doktora tezini 1974’te tamamlamıştır. Metin ve Arapça ile karşılaştırmalı sözlükten meydana gelen bu çalışma tekrar ele alınarak 1976’da metin ve 1978’de sözlük olarak iki cilt halinde Kültür Bakanlığı yayınları arasında basılmıştır. Çalışmanın özellikle sözlüğü daha sonra bu alanda yapılan çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Uzun yıllar emek verdiği *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük* İlhan Ayverdi-Ahmet Topaloğlu imzasıyla 3 Cilt olarak 2005’te yayımlanmıştır. “*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* adı verilen, aynı zamanda bir kültür hazinesi ve örnekleriyle divan edebiyatının en güzel beyitlerinin bir antolojisi niteliği taşıyan bu eserin ardından tek başına iki yıllık bir çalışma sonucunda hazırladığı *Türkçe Sözlük* Ekim 2007’de basılmıştır. Her iki sözlük de Türkçenin dil bilimi kurallarına uygun olarak hazırlanmış ilk sözlüklerdir.” (Topaloğlu: 2014, s. 5) Bu sözlükler gerek Türk Dili ve Edebiyatı araştırmacıları gerekse öğrencileri için çok önemli kaynaklardır. Ahmet Topaloğlu’nun sözlük çalışmalarına son çıkan *Türkçe Sözlük Güzel Türkçenin Sözlüğü*’nü ekleyebiliriz.

Türkçe Sözlük Güzel Türkçenin Sözlüğü

Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu’nun Kapı yayınları tarafından Kasım 2014’te basılan *Türkçe Sözlük* adlı çalışması 1415 sayfadır. Dış kapak sayfasından sonra Ahmet Topaloğlu’nun biyografisi ve sonraki sayfada *Türkçe Sözlük-Güzel Türkçenin Sözlüğü* ifadesi yer almaktadır. Eserin “Önsöz” bölümünde, Ahmet Topaloğlu daha önce yaptığı sözlük çalışmaları hakkında kısa bilgi verdikten sonra biraz daha hafifletilmiş bu yeni sözlüğün tertip ve düzeni hakkında açıklamalar yapmıştır. Ayrıca 40 yıla yaklaşan fiilî sözlük çalışmalarının kültür birikiminin sonuçlarını bu sözlüğe yansıttığını da ifade ederek sonuçta gerek düzeni gerek baskısı açısından insanın yüzüne gülen bir sözlük ortaya çıktığı için sözlüğüne “gülen sözlük” adını verdiğini de belirtmektedir (s. 5). Bu bölümden sonra 7. sayfada “kısaltmalar” yer almaktadır. 9-1415. sayfalar arası ise “sözlük” bölümüdür. Eserde 100.000’e yakın söz varlığı net açıklamalarla bir araya getirilmiştir.

Eserin tertip ve düzeni

1. Sözlükte madde başları küçük harfle ve bold olarak kaydedilmiştir. Madde başından sonra kullanılan dil, gramer kategorisi vb. kısaltmalar ve bazı maddelerde verilen örnekler italik yazılmıştır.

- **aşına** *sf. Far.* **1.** Bildik, tanıdık: *Aşına çehreler.* **2.** Bilen, vâkıf olan: *Müziğe aşına, sanata aşına*

2. Madde içinde bulunan *ara maddeler, deyimler, mecaz, halk dili, fizik, botanik, tıp* vb. açıklamalar italik ve bold olarak dizilmiştir.

- **düğüm** *is.* **1.** Kolay bükülebilen iplik gibi şeylerin kendi üzerine dolanması veya iki ucunun birbirine bağlanmasıyla oluşan boğum. **2. mec.** Çözülmesi güç, karışık durum, ukde. **3. ed.** Piyes, roman, hikâye vb. eserlerde çözüme varılmadan önce çapraşık olayların yer aldığı bölüm. **4. fiz.** Bir titreşim hareketinde genliğin sıfır olduğu noktalardan her biri. ***düğüm atmak:** *Düğümlemek. düğüm düğüm:* Üstünde birden çok düğüm bulunan. (s. 348/2).

3. Madde başları ile ilgili deyimler ve tamlamalardan özelliği olan bazı birleşik şekiller madde başı olarak alınmıştır.

- **ana** *is.* **1.** Çocuğu olan kadın, anne, valide... (s. 63/1-2). **Ana** maddesinin anlamları ve birleşik şekilleri verildikten sonra madde başı olarak alınan birleşik şekil ve tamlamalardan şu örnekler verilebilir: *ana arı, ana atar damar, ana bilim dalı, ana cadde, ana cümle, ana dili, ana fikir, ana kara, ana kuzusu, ana sınıfı, ana vatan, ana yurt* vb. (s. 64-65).

4. Maddelere anlam verilirken somut anlamdan soyut anlama doğru gidilmektedir. Eğer kelimenin *mecaz (mec.) argo, terim* anlamları varsa yukarıda **düğüm** maddesinde görüldüğü gibi gerekli kısaltmaları (bold ve italik) yazılarak aynı madde altında numaralandırılarak anlamlandırılmıştır.

5. İsimlere anlam verilirken *isim, sıfat* gibi türlere göre bir sıralama yapılmıştır.

- **güç¹** *is.* **1.** Bir işin veya davranışın gerçekleşmesini sağlayan fiziksel kuvvet: *Makine gücü.* **5. teş.** (Tamlamalarda) Mânevi kuvvet: *Beyin gücü, düşünce gücü.*
- **güç²** *sf.* **1.** Çok emekle yapılabilen, zor olan, müşkül, kolay karşıtı: *Güç iş, güç sorular.* **zf.* **2.** Güçlülükle, zorla: *Güç yetiştirdim.* (s. 481/1).

6. Fiillerde anlamlar fiilin çatılarına göre sıralanmıştır. Bu uygulama ile çatı farklılıklarının anlamlara nasıl yansıtıldığı gösterilmeye çalışılmıştır.

- **beklemek** *gl. f.* **1.** (Bir kimsenin gelmesini veya bir işin olmasını) Gözlemek, durup kollamak, itiraz etmek: *Dairede müdürü bekliyoruz.* **gz. f.* **5.** Durmak, eğlenmek: *İstasyonda beklemek.* (s. 147/2).

- **bekletmek** *ol. f.* **1.** Beklemesine yol açmak: *Sokakta bekletmek.* **2.** Karşısındakine umut vermek: *Kızı yıllarca bekletmiş.* **et. f.* **3.** Beklemek işini yaptırmak, bekçi tutarak kollatmak: *Evini bekletmek.* (s. 147/2)

7. Aynı dile ait eşesli kelimeler rakamla birbirinden ayrılarak anlam verilmiştir. Genellikle sözlüklerde aynı madde başı altında toplanan anlamlar *Türkçe Sözlük*'te gruplandırılmış ve farklı maddeler halinde gösterilmiştir.

- **esrar**¹ *is. Ar. Sır.*
- **esrar**² *is. Ar.* Taşdığı alkaloitten dolayı keyif verici, sarhoş edici, uyuşturucu, bazen da uyarıcı olarak kullanılan, Hint kenevirinden çıkarılan madde. * **esrar çekmek**: Esrar içmek. (s. 390/1).
- **göz**¹ *is. 1.* Görme organı... (s. 471/2).
- **göz**² *is.* Bir suyun topraktan çıktığı yer, kaynak, memba. (s. 475/1).

8. Sözlükte dil bilgisi terimlerine de yer verilmiş olup seçilen terimler yaygın kullanılan şekillerdir. *Türkçe Sözlük* bu yönüyle bir anlamda dil bilgisi terimleri sözlüğü ihtiyacını da karşılamaktadır. Terimlerin anlamları herkesin anlayabileceği şekilde ifade edilmiştir. (**ana dili**, **ana cümle**, **art damak ünsüzü**, **dolaylı tümleş**, **isim cümlesi**, **isim çekimi**, **isim fiili**, **isim gövdesi**, **isim kökü vb.**)

9. Günümüz Türkçesinin söz varlığının yanı sıra bazı eski kelimelere de yer verilmiştir. Bu kelimeler arasında günümüzde kullanılmayan ancak halk ağzında yaşayan bazı eski kelimeler sözlükte yer almaktadır.

- **inak** *is.* Güvenilir kimse, emin. **2. fel.** Doğma. (s. 586/2).
- **bun** *is.* Sıkıntı (s. 197/1).
- **berkinmek dön.f. h.a.** Sağlamlaşmak, pekişmek. (155/1).

10. Maddelerin anlam açıklamalarında edebî metinlerden seçilmiş örnekler yoktur. Madde başları genellikle örneksizdir. Ancak örnek verilmesi gereken durumlarda Ahmet Topaloğlu kendi cümleleriyle örnekler yazmıştır.

- **aşına** *sf. Far. 1.* Bildik, tanıdık: *Aşına çeşreler.* **2.** Bilen, vâkıf olan: *Müziğe aşına, sanata aşına*

11. Farklı dillerden gelen eşesli sözcüklerin yanına ayırıcı rakamlar yazılmamıştır. Ancak bu kelimelerden biri farklı anlamlarda ise yalnız o anlama ait olan şeklin farklı anlamlardaki biçimleri rakamla gösterilmiştir:

- **dil** *is. Far.* Gönül, yürek.
- **dil**¹. *is 1.* Ağız boşluğunda tat almaya, besinleri evirip çevirerek yutmaya ve sesleri çıkarmaya yarayan etli, uzun ve hareketli organ...
- **dil**² *coğ.* Denize uzanmış engebesiz dar kara, kıl burun.

- **dil**³ *is. tar.* Düşmanın durumunu öğrenmek için yakalanan esir. (s. 315/1).

12. Alıntı kelimelerde bazı seslerin inceliğini ve kalınlığını göstermek için köşeli parantez kullanılmış ve kelimenin türünü belirten kısaltmalardan önce gösterilmiştir.

- **ahlaf** [l ince] *is. Ar.* Gelecek nesiller, halefler. **ahlak** [l ince] *is. Ar. ...* (s. 32/2).
- **lake** [l ince] *sf. Fr.* Laka ile cilalanmış olan; *Lake koltuk.* (806/2).

13. Özellikle terimlerde anlamın yanı sıra ansiklopedik bazı bilgiler de yer almaktadır.

- **bidayet mahkemesi** *is. tar.* Tanzimat'tan sonra kurulan ve ikinci derecede davalara bakan mahkeme. (s. 164/1).
- **matrak**¹ *is. Ar.* 1. Kalın sopa. 2. **tar.** Osmanlı ordusunda acemi erlerin talim yaparken kullandıkları kalınca değnek, lobut. (s. 843/1).

14. Söz varlığımızda deyimler önemli bir yere sahiptir. Dilimizin ifade gücünü, anlatım zenginliğini ortaya koyan ve bazen da gelenek-göreneklerimizle ilgili bilgileri aktaran deyimler, *Türkçe Sözlük*'te özenle seçilmiş ve anlamlandırılmıştır. Türkçe özellikle organ isimleriyle yapılan deyimler açısından çok zengindir. Sözlükte **ayak** maddesinde 68 deyim tespit edilip anlamlandırılmıştır. Ayrıca deyimlerin mecaz veya terim anlamları da varsa gösterilmiştir.

- **ayak uydurmak** 1. Adımlarını başkasının adımına uydurmak 2. *mec.* Bir davranışa, bir düşünceye uymak, tabi olmak. (s. 101/1). **ayak açmak** *ed.* Saz şairleri arasındaki atışmalarda belli bir kafiye ile şiire ve saza başlamak, ayak vermek (s. 100/2). Bu tanımlamada ayak açmak ile anlamdaş olan **ayak vermek** biçimi de alfabetik sırasında görülmektedir. (s. 101/1).

15. *Türkçe Sözlük*'te madde başları anlamlandırılırken son derece açık ve herkesin anlayabileceği bir dil kullanılmıştır. Sözlük hazırlamada en önemli noktalardan biri olan tanımlamanın geniş bir kültürü ve ayrı bir uzmanlığı gerektirdiğini belirten Ahmet Topaloğlu bu konuda çok titiz davranmış ve çok güzel bir Türkçe ile maddeleri tanımlamıştır. Ayrıca, kendi ifadesiyle “yerli yersiz ve dayatma, zorlama kullanımlardan” kaçınmış, sonuçta Türkçe etrafını saran dikenlerden ayıklanarak tertemiz bir sözlük ortaya konmuştur.

Sonuç

Türkçe Sözlük gerek tertip ve düzeni gerek muhtevası bakımından büyük bir sabır ve titizlikle yapılmış bir çalışmanın ürünüdür. Türkçemizin güzelliğini, anlam inceliklerini, zenginliğini göstermesi bakımından diğer sözlüklerle karşılaştırıldığında büyük bir emeğin, sevgiyle yapılmış bir çalışmanın eseri olduğu görülmektedir. Bu yüzden gerçekten insanın yüzüne gülen bir sözlük ortaya çıkmıştır. Sözlükçülük alanında çok değerli çalışmaları olan hocamız Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu'na Türk diline kazandırdığı bu değerli eseri için çok teşekkür ederiz.

Zuhal Hasena KÜLTÜRAL*

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı (İstanbul), zuhal.kultural@marmara.edu.tr